

Lukáš MAREČEK: K niektorým aspektom prehliadaného významu Tokijského tribunálu

Abstrakt

Príspevok predstavuje aspekty Tokijského tribunálu, ktorý sa konal po druhej svetovej vojne, s dôrazom na jeho prístup k trestnoprávnej zodpovednosti. V porovnaní s Norimberským tribunálom, ktorý sa zameriaval na jednotlivcov v Nemecku, Tokijský tribunál sa vysporiadal so zločinmi počas vojny Japonského cisárstva. Text identifikuje dva aspekty obžaloby, ktoré reflektovali odlišné formy zodpovednosti: priamu zodpovednosť za vydávanie rozkazov a zodpovednosť za nedbanlivé nerešpektovanie právnej povinnosti. Osvetľuje aj rozdiely medzi systémami diktatúry v Nemecku a Japonsku, zdôrazňujúc príčiny japonských zločinov skôr ako neefektívnu prevenciu. Ďalej sa venuje dvom formám zodpovednosti, kabinetnej a veliteľskej, ktoré sa vzťahujú k civilnému a vojenskému vedeniu. V neposlednom rade vyzdvihuje záujem Tokijského tribunálu na potrestaní sexuálnych zločinov.

Abstract

The paper introduces the aspects of the Tokyo Tribunal, which took place after World War II, with an emphasis on its approach to criminal liability. Compared to the Nuremberg Tribunal, which targeted individuals in Germany, the Tokyo Tribunal dealt with the crimes during war of the Japanese Empire. The text identifies two aspects of the indictment that reflected different forms of responsibility: the direct responsibility for issuing orders and the responsibility for negligent disregard of a legal obligation. It also illuminates the differences between the dictatorship systems in Germany and Japan, highlighting the causes of Japanese crimes as ineffective prevention. It also deals with two forms of responsibility, cabinet and command, which relate to civilian and military leadership. No least highlights the interest of the Tokyo tribunal on the punishment of sexual crimes.

Kľúčové slová: Tokijský tribunál, zločiny proti mieru, medzinárodné trestné právo

Keywords: Tokyo tribunal, crimes against peace, international criminal law

Autor

JUDr. Lukáš Mareček, PhD.
Katedra medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov
Právnická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika
lukas.marecek@flaw.uniba.sk

Úvod

Medzinárodný vojenský tribunál pre Ďaleký východ v Tokiu je často vnímaný ako východný náprotivok svojho významnejšieho brata – Medzinárodného vojenského tribunálu v Norimbergu (ďalej len „Tokijský tribunál“, „Norimberský tribunál“ a spolu „Povojujné tribunály“). Je mu venovaná oveľa menšia pozornosť, tak vo vedeckej sfére, ako aj v rovine všeobecnej pozornosti verejnosti. A to tak dnes, ako aj v čase jeho existencie. V článku vychádzame z toho, že tento záujem je nezaslúžený a Tokijský tribunál je rovnako významným príspevkom pre vôbec samotný vznik medzinárodného trestného práva, ako odvetvia medzinárodného práva a pre zakotvenie jeho základných zásad.

Medzi dôvody nezáujmu možno zaradiť vnímanie japonských zločinov ako „menej neľudských.“ Ďalej prominentnosť obžalovaných - osoby nacistických obvinených boli a sú všeobecne známejšie. Jazyková bariéra a celkový nezáujem prevažne anglofónnej svetovej akademickej obce. Dôkladné štúdium Tokijského tribunálu vyžaduje znalosť japončiny, ktorej ovládanie, na rozdiel od nemčiny, je obmedzenejšie. Okrem toho sa bádatelia museli boriť aj s nedostupnosťou spisových materiálov v angličtine, ktoré začali byť verejnosti sprístupňované až od 70. rokov,¹ na rozdiel od materiálov Norimberského tribunálu, kde sa zaujal diseminačný postoj. Môže to byť aj vnímanie Tokijského tribunálu ako nespravodlivejšieho a nedokonalejšieho náprotivku, a to vzhľadom na vyňatie niektorých dôležitých osôb alebo niektorých skutkov z obžaloby a spochybňovanie spôsobu vedenia konania, ktoré bolo niekedy vnímané ako chaotické a niekedy, ako zvýhodňujúce obžalobu.²

Pri príprave tohto článku autor zužitkoval aj konzultácie, ktoré uskutočnil na výskumnom pobyte na Waseda University v Tokiu, kde na tomto mieste osobitne ďakuje ústretovosti prof. Kaku Shuna. Tento článok má ambíciu byť stručným zhrnutím ústredných bodov diskusie ohľadom Tokijského tribunálu, a tak čitateľovi poslúžiť ako odrazový mostík pre náležité uchopenie témy a rozpracovanie ďalších parciálnych tém s ním súvisiacich.

1. Americký projekt? – vplyv Spojených štátov amerických na kreovanie a fungovanie Tokijského tribunálu

Na rozdiel od Norimberského tribunálu, ktorý bol zriadený medzinárodnou zmluvou – Londýnskou chartou z 8. augusta 1945 – Tokijský tribunál bol zariadený exekutívnym aktom Spojených štátov, vyhlásením (*proclamation*) generála MacArthura.

Tento postup bol však konzultovaný a súhlasili s ním tak Spojené kráľovstvo, ako aj Sovietsky zväz.³ Participovali na ňom aj ďalšie štáty, ktoré vyslali sudcov a prokurátorov.⁴

¹ Dokumenty obžaloby boli zverejnené americkým národným archívom (*US National Archives*) v roku 1975; stenografický záznam bol zverejnený v roku 1981 a rozsudok spolu s názormi (*separate, dissenting and concurring opinions*) sudcov bol zverejnený v celosti v roku 1975 univerzitou v Amsterdame. FUTAMURA, M.: *War Crimes Tribunals and Transitional Justice: The Tokyo Trial and the Nuremberg legacy*. London: Routledge, 2008, s. 9-10. Pozri aj RÖLING, B. V. A. – RÜTER, C. F.: (eds.): *The Tokyo Judgement: Volume I*. Amsterdam: University Press Amsterdam BV, 1977, s. xi.

² Napríklad vo vzťahu k dôkazom Tokijský tribunál akceptoval zo strany obžaloby aj svedectvá z počutia (*hearsay*), alebo skutočnosť, že obžaloba disponoval a 102 prekladateľmi v porovnaní s tromi v dispozícii obhajoby. Tokijský proces bol založený na anglo-americkom základe, ktorý bol cudzí japonským obhajocom, hoci tento aspekt bol zmiernený začlenením amerických právnikov do obhajoby. Predseda súdu William Webb pred výkonom tejto funkcie pôsobil ako člen komisie pre vyšetrowanie japonských zločinov od roku 1943, čo môže vyvolávať pochybnosti o jeho nezáujatosti. Aj takéto viedli francúzskeho sudcu Henriho Bernarda k disentu a výroku „verdict dosiahnutý po vadnom procese nemôže byť platným.“ Porovnaj FUTAMURA, M.: *War Crimes Tribunals and Transitional Justice: The Tokyo Trial and the Nuremberg legacy*. London: Routledge, 2008, s. 60-61.

³ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 26-27.

⁴ Spolu išlo o 11 sudcov z Spojeného kráľovstva, Spojených štátov, Austrálie, Republiky Čínskej, Sovietskeho zväzu, Indie, Holandska, Kanady, Francúzska, Nového Zélandu a Filipín. Tieto štáty vyslali aj prokurátorov a ich personálny aparát.

Plénum súdu, ako aj prokuratúra, boli skutočne medzinárodné. Bolo by ale možno vhodné, aby sa v pléne nachádzali aj sudcovia z neutrálnych štátov či prípadne aj japonský sudca.⁵

Ale väčšia miera vplyvu jedného štátu – Spojených štátov – bola nepochybná. Generál MacArthur mal právomoc nominovať sudcov na základe návrhu štátov. Z týchto následne nominoval predsedajúceho sudcu. Taktiež mal aj právomoc nominovať vedúceho prokurátora. Nominačné právomoci boli tak zreteľné odlišné od Norimberského tribunálu, kde každý zo štyroch štátov (Spojené štáty, Spojené kráľovstvo, Francúzsko a Sovietsky zväz) nominoval sudcu sám, tiež nominovali aj prokurátora. Títo sudcovia si následne zvolili spomedzi seba predsedu sami. Čo sa týka postavenia prokurátorov, pri Norimberskom tribunále boli partnermi, zatiaľ čo pri Tokijskom tribunále boli podriadení vedúcemu prokurátorovi, nominovanom generálom MacArthurom, ktorý za vedúceho prokurátora zvolil amerického prokurátora Keenana. Ostatní prokurátori boli v postavení členov jeho tímu (*associate prosecutors*).

Generál MacArthur mal napokon aj právomoc preskúmať uložené tresty a tieto buď potvrdiť alebo zmeniť, nemohol ich však sprísniť. Sudcovia samotní ale odmietli pokusy generála MacArthura o ovplyvňovanie formovania právneho názoru súdu, keď vyhlásili „musíme odmietnuť akékoľvek spojenie s generálom MacArthurom v tejto veci (pri výklade ustanovení Charty)... súd musí byť vedený zásadami spravodlivosti a nesmie byť žiadnym spôsobom prepojený s armádou.“⁶

Treba ale zdôrazniť, že tieto právomoci museli byť vykonávané na základe konzultácií s Radou Spojencov pre Japonsko a zástupcami ostatných mocností pre Japonsko.⁷ Jeho rozhodnutia tak boli síce z formálneho hľadiska vnútroštátnym aktom, no reálne predstavovali vykonávanie vôle medzinárodného orgánu.

Vplyv Spojených štátov však poznačil niektoré ďalšie aspekty Tokijského tribunálu. Medzi tie možno zaradiť jednak politické rozhodnutie nestíhať určité osoby (ako bol japonský cisár a korunný princ). Alebo určité skutky, osobitne spáchané jednotkou biologického a chemického výskumu známou ako Jednotka 731 (*Unit 731*).

Skutočnosť, že právnym základom existencie a fungovania Tokijského tribunálu bol vnútroštátny právny akt, viedla obhajobu k podaniu odvolania na Najvyšší súd Spojených štátov. Tento ale odvolanie odmietol pre nedostatok právomoci.⁸

1.1. Rozhodnutie nestíhať japonského cisára

Vzhľadom k tomu, že Tokijský tribunál nemal reálnu možnosť odstíhať všetkých páchatel'ov zločinov spáchaných japonským režimom, prokuratúra sa rozhodla zamerať na vybraných podozrivých tak, aby títo predstavovali „reprezentatívnu vzorku“, tak s ohľadom na zastúpenie všetkých zložiek japonského režimu, teda tak civilných, ako aj vojenských, a zároveň s ohľadom na zastúpenie jednotlivých „fáz“ japonskej agresie, od agresie v Mandžusku v roku 1931, až po neľudskosti páchané na Filipínach v rokoch 1944-1945. Výber

⁵ Sudca Röling označil účasť japonského sudcu za prínosnú, najmä pri neverejných diskusiách. RÖLING, B. V. A. – RÜTER, C. F.: (eds.): *The Tokyo Judgement: Volume I*. Amsterdam: University Press Amsterdam BV, 1977, s. xiii.

⁶ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 31.

⁷ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 30.

⁸ FUTAMURA, M.: *War Crimes Tribunals and Transitional Justice: The Tokyo Trial and the Nuremberg legacy*. London: Routledge, 2008, s. 55. RÖLING, B. V. A. – RÜTER, C. F.: (eds.): *The Tokyo Judgement: Volume I*. Amsterdam: University Press Amsterdam BV, 1977, s. xvii.

bol poznačený aj všeobecným cieľom Tokijského tribunálu, teda „zabezpečiť rozhodnutie, že plánovanie a vedenie agresívnej vojny je zločinom podľa medzinárodného práva.“⁹

Z oboch týchto hľadísk by na lavici obžalovaných mal sedieť aj japonský cisár Hirohito, ktorý bol nositeľom zvrchovanosti Japonska, hlavou štátu a vrchným veliteľom japonských ozbrojených síl od roku 1926. Japonsko viedlo medzi rokmi 1931 až 1945 vojnu v jeho mene a na základe jeho poverenia. Cisár Hirohito nebol bezvýznamnou osobou a minimálne sa ani zmysluplne nepokúsil vojnu ukončiť.¹⁰ Už len táto skutočnosť sama o seba by bola postačujúca, aby Spojenci minimálne začali trestné stíhanie aj voči jeho osobe.

Spojenci však nepodľahli tlaku japonskej vlády, ktorá požadovala záruky nedotknuteľnosti cisára. Spojenci, na čele so Spojenými štátmi, síce japonskému cisárovi neposkytli imunitu, ale ani sa nerozhodli ho trestne stíhať. Túto otázku nechali otvorenú na neskoršie rozhodnutie.¹¹ Spojené štáty dali generálovi MacArthurovi už v septembri 1945 pokyn aby začal zaisťovať všetkých potencionálnych obvinených. Mesiac nato však pokyn pre istotu upresnili, a síce aby nepodnikol žiadne kroky voči japonskému cisárovi, kým nato nedostane osobitné poverenie. Takéto poverenie nikdy nedostal.¹²

Už od začiatku prevládali politické dôvody japonského cisára nestíhať. Dôvody sú jednak bezprostredné – zabezpečiť bezproblémový proces vzdania sa, ako aj strednodobé či dlhodobejšie, teda využiť osobu cisára na uľahčenie povojnovej okupácie Japonska. Ide predovšetkým o politické rozhodnutie Spojených štátov, ktoré podporovalo aj Spojené kráľovstvo a rešpektovalo aj Sovietsky zväz.

Najväčším kritikom takéhoto prístupu bola od začiatku Austrália,¹³ ktorá zásadne trvala na potrestaní japonského cisára. Generál MacArthur mal túto požiadavku odmietnuť z dôvodu obavy o vypuknutie rozsiahlej japonskej vzbury, ktorá by si vyžiadala nasadenie milióna vojakov.¹⁴ Požiadavku jeho potrestania znovuoťvoril Sovietsky zväz v roku 1950, avšak bez odzvy.¹⁵

2. Výber obvinených

Ako sme už zmienili, Tokijský tribunál nemal kapacitu a ani ambíciu stíhať všetkých páchatel'ov zločinov. Preto sa prokuratúra rozhodla vytvoriť „reprezentatívnu vzorku“ obvinených z radov civilnej a aj vojenskej zložky štátu, ktorá viedla Japonsko v rozličných fázach jeho vojenského snaženia od roku 1931. Takto vznikli viaceré zoznamy. Trestné stíhanie sa ale napokon viedlo len voči prvému zoznamu (tzv. *Class A*). Napriek niektorým nedorozumeniam, „trieda A“ nemala indikovať najnebezpečnejších zločincov, ale išlo o zločincov, ktorí boli stíhaní prioritne pre zločiny proti mieru – ktoré boli uvedené pod

⁹ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 65-66.

¹⁰ CHENG, Z.: *A History of War Crimes Trials in Post 1945 Asia Pacific*. Shanghai: Shanghai Jiao Tong University Press, 2019, s.183-185.

¹¹ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 52.

¹² CROWE, D. M.: *The Tokyo and Nuremberg International Military Tribunal Trials: A Comparative Study* In DITTRICH, V. E. – LINGEN, K. – OSTEN, P. – MAKRAIOVÁ, J. (eds.): *the Tokyo Tribunal: Perspectives on Law, History and Memory*. Brussels: Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2020, s. 46.

¹³ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 52-58.

¹⁴ CROWE, D. M.: *The Tokyo and Nuremberg International Military Tribunal Trials: A Comparative Study* In DITTRICH, V. E. – LINGEN, K. – OSTEN, P. – MAKRAIOVÁ, J. (eds.): *the Tokyo Tribunal: Perspectives on Law, History and Memory*. Brussels: Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2020, s. 49.

¹⁵ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 60-61.

písmenom a). Trieda B a C sa týkala podozrivých, ktorých obvinenia boli prioritne z vojnových zločinov (písm. b), resp. zo zločinov proti ľudskosti (písm. c).

3. Zločiny proti mieru

3.1. Sprisahanie

Jednou z kontroverzných súčastí obvinenia proti japonským zločincom bolo päť bodov obžaloby založených na doktríne sprisahania. Išlo o „anglo-americkú koncepciu dohody medzi dvomi alebo viacerými osobami na tom, že spáchajú protiprávny čin.“¹⁶ Na tomto základe bolo postačujúce preukázať, že obžalovaný sa podieľal na spoločnom pláne, nebolo potrebné preukázať, že spáchal alebo sa podieľal na spáchaní konkrétneho trestného činu. Nebolo pritom nevyhnutné aby sa všetci z obžalovaných vôbec poznali. Ako tomu skutočne bolo, viacerí z obžalovaných sa totiž prvýkrát stretli až na Tokijskom tribunále, alebo boli predtým dokonca politickí rivali. To z pohľadu konceptu sprisahania nepredstavuje problém.¹⁷

Ostatných tridsaťjeden bodov obžaloby zo zločinov proti mieru boli z plánovania a prípravy, začatia a vedenia útočnej (agresívnej) vojny. Tokijský tribunál sa rozhodol nezaoberať bodmi týkajúcimi sa plánovania, nakoľko tieto považoval za obsiahnuté v obžalobe zo sprisahania. Nezaoberal sa ani bodmi obžaloby zo začatia, nakoľko podľa názoru Tokijského tribunálu začatie vojny bolo nevyhnutne obsiahnuté vo vedení vojny – nemožno viesť vojnu, ktorá by nezačala.

3.2. Definícia zločinu proti mieru

Napriek tomu, že jurisdikcia *ratione materiae* Tokijského, ako aj Norimberského tribunálu bola formulovaná voči trom kategóriám zločinov, možno identifikovať, že ústredným zločinom bol zločin proti mieru.¹⁸ Politickým cieľom zriadenia Tokijského tribunálu bolo „zabezpečenie rozhodnutia, že plánovanie a vedenie útočnej vojny predstavuje zločin podľa medzinárodného práva.“¹⁹ Prejavilo sa to aj v skutočnosti, že boli vytvorené tri zoznamy, pričom pred Tokijský tribunál sa dostali napokon len vojnoví zločinci triedy A (*class A war criminals*) čo boli osoby podozrivé zo spáchania zločinov proti mieru, prípadne iných zločinov podľa medzinárodného práva. Z terminologického hľadiska môže výraz „vojnoví zločinci“ môže tak zniet' zavádzajúco, nakoľko ústredným bodom ich obžaloby neboli vojnové zločiny ale zločiny proti mieru.²⁰ To však neznamená žeby dokazovanie ostatných zločinov bolo zo strany prokuratúry zanedbané. Bez spáchania zločinu proti mieru by sa však podozrivý nedostal do „triedy A.“²¹

Táto skutočnosť bola zásadná, nakoľko námietka legality trestania, vznesená voči obom Povojným tribunálom, bola osobitne vypuklá vo vzťahu k zločinom proti mieru. Trestnosť vojnových zločinov bola po hmotnoprávnej stránke ustálená už aj pred Tokijským

¹⁶ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 82.

¹⁷ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 83.

¹⁸ FUTAMURA, M.: *War Crimes Tribunals and Transitional Justice: The Tokyo Trial and the Nuremberg legacy*. London: Routledge, 2008, s. 64.

¹⁹ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 66. FUTAMURA, M.: *War Crimes Tribunals and Transitional Justice: The Tokyo Trial and the Nuremberg legacy*. London: Routledge, 2008, s. 9-10.

²⁰ CHENG, Z.: *A History of War Crimes Trials in Post 1945 Asia Pacific*. Shanghai: Shanghai Jiao Tong University Press, 2019, s. 43.

²¹ Porovnaj aj čl. 5 Charty tokijského tribunálu „The Tribunal shall have the power to try and punish Far Eastern war criminals who as individuals or as members of organizations are charged with offences *which include Crimes against Peace...*“ s čl. 6 Charty Norimberského tribunálu „The Tribunal established by the Agreement referred to in Article 1 hereof for the trial and punishment of the major war criminals of the European Axis countries shall have the power to try and punish persons who, acting in the interests of the European Axis countries, whether as individuals or as members of organizations, committed *any of the following crimes...*“

tribunálom a námietka legality vo vzťahu k zločinom proti ľudskosti bola zmiernená požiadavkou, aby zločin proti ľudskosti bol spáchaný pri páchaní alebo v súvislosti s iným zločinom v jurisdikcii tribunálu.

Okrem toho, na rozdiel od Nemecka, Japonsko sa nevzdalo bezpodmienečne (tzv. *debellatio*), ale bez toho aby bolo definitívne porazené, so rozhodlo súhlasiť so zmluvnými podmienkami mieru, ktorých súčasťou bolo aj stíhanie vojnových zločincov. Skutočnosť, že predmetom trestného stíhania boli aj iné než len vojnové zločiny bolo obhajobou vyzdvihnuté, apelujúc aj na zásadu *contra proferentem*,²² hoci napokon Tokijským tribunálom odmietnuté. Tento aspekt rozdielu medzi Povojnými tribunálmi je však podľa nás zásadným.

Čo sa týka definovania skutkovej podstaty zločinu proti mieru, Tokijská charta doslovne vychádzala zo znenia (Londýnskej) Charty Norimberského tribunálu s dvomi obmenami. Prvou bolo vyzdvihnutie, že môže ísť o „vyhlásenú alebo nevyhlásenú“ vojnu, ktorá bola v rozpore so zmluvami, dohodami, zárukami alebo „medzinárodným právom.“

Prvá obmena naráža na skutočnosť, že japonským útokom nepredchádzalo formálne vyhlásenie vojny a snažila sa tak predísť argumentu obhajoby, že nešlo o vojnu vo formálnom právnom zmysle. A tá skutočne namietala, že mnohé ozbrojené strety v Číne nemožno považovať za vojnu ale iba za „incidenty“ alebo „vojenské nepokoje.“ V čoho dôsledku zajatcom nemusela byť priznaná ochrana v zmysle humanitárneho práva. Tento argument Tokijský tribunál odmietol a vojnu považoval za skutočnosť, ktorá vyplýva *ipso facto* z existujúceho ozbrojeného stretu.²³

Druhá obmena mala zase zdôrazniť, že jej zákaz nevyplýva len z dohôd, ktorých právna záväznosť mohla byť eventuálne namietnutá, ale že takýto zákaz bol podľa tvorcov Charty súčasťou medzinárodného práva ako takého.²⁴

Obhajoba v konaní namietala porušenie zásady *nullum crimen sine lege*, keďže podľa jej názoru ani Briand-Kellogov pakt z roku 1928 (známy tiež aj ako Parížsky pakt), a ani žiaden iný medzinárodnoprávny dokument, nezadefinoval vojnu ako zločin podľa medzinárodného práva. Išlo podľa nich o tvorbu *ex post facto*, a tak išlo v dôsledku o „spravodlivosť víťazov“ (*victor's justice*). Vojna bola vedená štátom, ktorý bol jediným možným zodpovedným za porušenie svojich záväzkov. Jednotlivci nerobili nič iné, než plnenie svojich povinností ako predstaviteľov štátu. Uplatnili tak doktrínu aktu štátu (*act-of-state doctrine*) z ktorej vyplýva materiálna imunita jednotlivca.²⁵

Obhajoba poukazovala na to, že Parížsky pakt a iné medzinárodnoprávne dokumenty výslovne nedefinovali individuálnu trestnú zodpovednosť, ako aj na reálnu prax štátov, ktorá zahŕňala v prípade útočných vojen ekonomické či politické, avšak nie trestnoprávne prostriedky. „Je veľký rozdiel medzi zakotvením... protiprávnosti a trestnosti (konania, pozn. autora)...“²⁶

Tokijský tribunál odmietol námietku porušenia legality, avšak bez toho, aby sa k tomu vyjadril na rámec toho, čo už zaznelo v Norimbergu. Tokijský tribunál sa rozhodol nevyjadriť

²² KENZO, T.: *The Tokio Trials and International Law*. Tokio: Yuhikaku, 1948, s. 1-9. CHENG, Z.: *A History of War Crimes Trials in Post 1945 Asia Pacific*. Shanghai: Shanghai Jiao Tong University Press, 2019, s. 47-57.

²³ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 81-82.

²⁴ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 81.

²⁵ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 84.

²⁶ KENZO, T.: *The Tokio Trials and International Law*. Tokio: Yuhikaku, 1948, s. 42, 50.

k téme vlastnými či inými slovami, aby tým neotvoril dvere k možnosti protichodného či odlišného výkladu. A tak iba zopakoval, že „Charta nie je svojvoľným výkonom moci zo strany víťazných národov, ale... je vyjadrením medzinárodného práva existujúceho v čase jej vzniku... latinská maxima *nullum crimen sine lege* nie je obmedzením zvrchovanosti, ale všeobecným princípom spravodlivosti.“²⁷ Zákaz retroaktivity práva, vyplývajúci zo zásady legality, nebolo možné vnímať absolútne, teda tak, žeby sa musel dodržať za každých okolností. Táto zásada mala byť dodržaná do tej miery v akej slúži spravodlivosti. Bolo by v rozpore so spravodlivosťou, ak by zákaz trestania na základe práva vytvoreného *ex post facto* bol uplatnený voči tým, ktorí vedome konali zjavne trestuhodne. Slovom tribunálu „tvrdiť, že je nespravodlivé potrestať tých, ktorí v rozpore so zmluvami a zárukami zaútočili na susediace štáty bez varovania je zjavne nesprávne. Pretože za týchto okolností útočník musel vedieť, že koná protiprávne. A tak práve naopak, nebolo by nespravodlivé ho potrestať, ale bolo by nespravodlivé ak by jeho konanie ostalo nepotrestané... a tak sa zdá, že uvedená zásada nie je aplikovateľná na predmetné skutočnosti.“²⁸

Inak povedané: „najvyšším cieľom práva je uskutočňovať spravodlivosť... zásada legality... je produktom osvietenského hnutia. Jej základným cieľom je obmedziť štátnu moc... chrániac slobodu jednotlivca od zásahov štátnej moci, zatiaľ čo aplikovať túto zásadu na ochranu tých, ktorí štátnu moc zneužívajú je v rozpore s jej pôvodným konceptom.“²⁹

3.3. Odklon od pozitivizmu

Rozhodnutia Povojných tribunálov predstavujú míľnik nielen v rovine medzinárodného práva, ale v teórii práva ako takej. Bez apelu na morálku a cítenie pre „dobré a spravodlivé“ nie je možné jednoznačne vysvetliť, v akej situácii by bolo trestanie na základe retroaktívneho práva spravodlivé alebo nie. Nebolo by možné určiť čo je „extrémnou nespravodlivosťou“ vyžadujúcou neaplikovanie princípu legality alebo povedať, čo je „zjavne trestuhodné.“

Ilustrovať to možno názorom Kenza Takayanagiho, jedného z obhajcov, ktorý vo svojom diele uviedol, že nevidí rozdiel medzi retroaktivitou trestnej spravodlivosti Tokijského tribunálu a „Hitlerovskej legislatívy“, ktorá umožňovala potrestanie nielen na základe zákona, ale aj na základe „odôvodnenej verejnej mienky“ (*sound popular feeling*). Obe považoval za „rovnako krutú a utláčateľskú trestnú doktrínu, ktorá charakterizovala Tretiu ríšu.“³⁰ Okrem toho, k takej revolučnej zmene by nemalo dôjsť súdnym aktivizmom, ale na pôde organizácie, ako napríklad OSN, o to viac, ak ide o otázku, ktorá podľa názoru obhajoby nebola v danom čase v medzinárodnom spoločenstve vyriešená a polemizovali aj s otázkou, či existuje nejaká svetová morálka, ktorá by odsudzovala v kontexte, v akom ju viedlo Japonsko.³¹ Tu dochádzalo ku komparácii Japonskej vojny so západnými imperialistickými výbojmi a širšou koncepciou sebaobrany Japonska v oblasti pacifiku.

Aj keď to Povojnové tribunály výslovne neuvideli, aplikovali vo svojom rozhodovaní aj umiernenú formu právneho naturalizmu, ktorý sa pretavil aj do formovania myslenia generácií povojnových právnikov či formulovania medzinárodnoprávnej ochrany ľudských práv.

Ak odhliadneme ideologické dôvody odmietania rozsudku Tokijského tribunálu, napríklad zo strany japonských nacionalistov, ale zameriame na rýdzo právne dôvody, tak

²⁷ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 85.

²⁸ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 85.

²⁹ CHENG, Z.: *A History of War Crimes Trials in Post 1945 Asia Pacific*. Shanghai: Shanghai Jiao Tong University Press, 2019, s. 253-254.

³⁰ KENZO, T.: *The Tokio Trials and International Law*. Tokio: Yuhikaku, 1948, s. 11-12.

³¹ KENZO, T.: *The Tokio Trials and International Law*. Tokio: Yuhikaku, 1948, s. 67-68.

zistujeme, že najhlasnejším kritikom boli (sú) práve právní pozitivisti. Ako uviedol Nakazato „Minear, Pal a iní kritizujú Tokijský tribunál, na základe medzinárodného práva, ako platilo pred rokom 1946... na druhej strane je možné argumentovať prirodzenoprávnymi teóriami... na základe rozumu, prirodzenosti človeka, morálky, ľudskosti...“³²

Tokijský proces tak nepredstavoval len obžalobu konkrétnych osôb, ale aj filozofie rigorózneho právneho pozitivizmu, na ktorý sa aj samotní obžalovaní neraz odvolávali v argumente, že konali iba to, čo im kázal zákon. Išlo o odklon od prísneho právneho pozitivizmu smerom k naturalizmu.³³ Alebo aspoň k Hartovskému uznaniu „minimálneho obsahu prirodzeného práva,“ pri uznaní platnosti pozitivizmu v „štandardných situáciách.“

Inak povedané, Povoynové tribunály boli právnickou lekciou uplatňovania štandardného v štandardnom a mimoriadneho v mimoriadnom. Od Povoynových tribunálov neplatí „zákon ako zákon.“ Pri rozlišovaní je nevyhnutné aby mal právnik vyvinutý cit pre „dobré a spravodlivé.“ Tento cit je možné pestovať, ideálne pod vedením a počas právnických štúdií, avšak určite ho nemožno pozitivisticky definovať.

4. Vojnové zločiny a zločiny proti ľudskosti

Už sme spomenuli obžalobu zo zločinov proti mieru, ktorá v súlade so základným cieľom Tokijského tribunálu, pozostávala z tridsiatich šiestich bodov. Naproti tomu obžaloba z vojnových zločinov, zločinov proti ľudskosti, vražd a sprisahania na spáchanie týchto zločinov pozostávala z devätnástich bodov.

Čitateľovi určite neuniklo zaradenie vraždy ako samostatného zločinu. Úmyslom tvorcov Charty bolo prezentovať japonských zločincov nielen ako páchatel'ov „veľkých“ zločinov, ale aj ako obyčajných vrahov tým, žeby boli odsúdení aj za „bežný trestný čin“ vraždy. Tokijský tribunál to však napokon odmietol, spolu ako väčšinu z týchto devätnástich bodov obžaloby. Zaoberal sa napokon len dvomi bodmi obžaloby z vojnových zločinov a zo zločinov proti ľudskosti. Vraždou a sprisahaním vo vzťahu k týmto trestným činom sa rozhodol nezaoberať. Tento záver je možné považovať za správny, nakoľko vraždenie bolo už pokryté skutkovými podstatami vojnových zločinov, respektíve zločinov proti ľudskosti, teda by došlo k duplicitě. Ak ide o vraždenie v rámci limitov medzinárodného humanitárneho práva, tak Tokijský tribunál potvrdil oddelenie *ius ad bellum* a *ius in bello*, a teda, že „iba kombatant, ktorý spôsobí smrť v rozpore s právom vojny je trestnoprávne zodpovedný, v nezákonnej vojne je vojak stále privilegovaným kombatantom,“³⁴ ktorého teda nemožno stíhať len za samotnú účasť na bojových akciách. Inými slovami, aj nezákonná vojna môže byť vedená zákonným spôsobom, a tak vražda v limitoch *ius in bello* je legálna a mimo nich je vojnovým zločinom.

Na rozdiel od zločinov proti mieru, trestnosť vojnových zločinov vo všeobecnosti bola ustálená už aj pred vojnou. Problematickým bol však prameň ich zákazu. Japonsko totiž nebolo zmluvnou stranou Ženevského dohovoru z roku 1929 o vojnových zajatcoch. Počas vojny dalo Spojencom len jednostranné ubezpečenia (*assurances*), že bude rešpektovať práva vojnových zajatcov. Toto svoje vyhlásenie však nebralo ako právne záväzné. V priebehu konania sa diskutovalo o miere vážnosti a záväznosti tohto vyhlásenia.³⁵ Tokijský tribunál sa tým však v rozsudku bližšie nezaoberal, pretože dospel k záveru, že aj bez ohľadu na tieto vyhlásenia alebo nato, či by Japonsko ratifikovalo predmetný dohovor, povinnosť rešpektovať základné

³² NAKAZATO, N.: *Neonationalist mythology in Postwar Japan: Pal's Dissenting Judgement at the Tokyo War Crimes Tribunal*. Lanham: Lexington Books, 2016, s. xxvii.

³³ Pozri napr. NAKAZATO, N.: *Neonationalist mythology in Postwar Japan: Pal's Dissenting Judgement at the Tokyo War Crimes Tribunal*. Lanham: Lexington Books, 2016, s. xxvii-xxix.

³⁴ RÖLING, B. V. A. – RÜTER, C. F.: (eds.): *The Tokyo Judgement: Volume I*. Amsterdam: University Press Amsterdam BV, 1977, s. xii.

³⁵ Bližšie TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 99-100.

práva vojnových zajatcov vyplýva zo všeobecných zásad ľudskosti a zo Štvrtého Haagskeho dohovoru. Citujúc „podľa obyčajových pravidiel vojny, uznávaných všetkými civilizovanými národmi, sa musí so všetkými vojnovými zajatcami a zadržovanými civilistami zaobchádzať ľudsky... všeobecné zásady právne existujú nezávisle od predmetných dohovorov.“³⁶ Môžeme tak vidieť aplikáciu obyčajového práva, ktoré je niekedy synonymicky označované ako všeobecné medzinárodné právo. Z teoretického hľadiska je zaujímavé subsumovanie právnych zásad do konceptu právnej obyčaje.

Za prínos Tokijského tribunálu v tomto ohľade môže byť vyslovenie právne názoru o obyčajovej povahe základných noriem medzinárodného humanitárneho práva a z toho vyplývajúceho zákazu páchania vojnových zločinov. Osobitne je potrebné vyzdvihnúť kvalifikovanie zločinov sexuálnej povahy ako vojnových zločinov. Tieto boli často vnímané ako nevyhnutný vedľajší produkt vojny a nebola im venovaná patričná pozornosť. Azda aj pre patriarchálnejšiu povahu vtedajšej spoločnosti. Spomedzi vojnových zločinov, bola najväčšia pozornosť venovaná demonštrovaníu konania japonskej armády v meste Nanking (Nanjing), kde došlo k 20 až 80 tisícom prípadov znásilnení. Práve vo vzťahu k tomuto incidentu došlo, pre pomery Tokijského tribunálu, k rekordnému počtu výsluchov svedkov (dvanásť oproti inak bežným dvom-trom). Dôležitým bolo aj odmietnutie argumentácie obhajoby, že k podobným incidentom dochádzalo aj zo strany čínskej armády, čím tribunál potvrdil zásadu nereciprocity humanitárnych záväzkov. Citujúc upozornenie predsedajúceho sudcu Webba „musím Vás upozorniť (obhajcu Ito Kiyoshiho, pozn. autora), že znásilňovanie a vraždenie žien nemôže byť nikdy spravodlivou odvetou (represáliou)... je tak zbytočné, aby ste pokračovali vo Vašom vypočúvaní (svedka) týmto smerom...“³⁷

Norimberský tribunál sa sexuálnym vojnovým zločinom nevenoval. Ďalším medzinárodným tribunálom bol až Medzinárodný trestný tribunál pre Rwandu, ktorý sa pri trestaní sexuálnych zločinov oprel aj o judikát práve Tokijského tribunálu.

Ďalším prínosom bolo zakotvenie novej kategórie zločinu – zločinov proti ľudskosti. Oproti vojnovým zločinom tieto poskytli ochranu nielen obyvateľstvu nepriateľa, ale aj vlastnému obyvateľstvu páchatel'a. Osobitne dôležité je jeho spáchanie vo forme prenasledovania voči identifikovateľnej skupine. Ich zakotvenie malo osobitný význam vo vzťahu k nacistickému režimu, ktorý páchal zločiny aj voči vlastnému obyvateľstvu, najmä nemeckým Židom. V prípade Japonska nepredstavovali ťažiskový aspekt, keďže japonský imperiálny režim sa nedopustil tak systematického a rozsiahleho násillia voči civilistom ako nacistický režim v Nemecku.

Ďalším rozdielom zločinov proti ľudskosti oproti vojnovým zločinom je absencia vojnovej súvislosti (*war nexus*). Inak povedané, môžu byť spáchané aj počas mieru. Tento aspekt bol však pri Povojnových tribunáloch oslabený nutnosťou preukázať súvislosť so spáchaným niektorého iného zločinu v ich jurisdikcii.

4.1. Zodpovednosť za nekonanie

Na rozdiel od nacistického Nemecka, Japonské cisárstvo nebolo diktatúrou na vodcovskom princípe a konanie japonskej vlády nebolo „naskrz zločinecké“ ako v prípade Hitlerovského režimu. Norimberský tribunál sa tak nevenoval omisívnej forme trestnoprávnej zodpovednosti a zameriaval sa na zodpovednosť na tých, ktorí vydávali rozkazy alebo sa

³⁶ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 101.

³⁷ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 125-126.

podieľali na vykonávaní zločinov. Naproti tomu japonské zločiny mali zo strany ústrednej moci skôr povahu ich neefektívnej (alebo absentujúcej) prevencie a potlačania.³⁸

Zásadným je tak rozlíšenie dvoch odlišných foriem zodpovednosti, čomu zodpovedajú dva body obžaloby (konkrétne 54 a 55), ktorým ako jediným sa Tokijský tribunál spomedzi zmienených devätnástich napokon venoval.

Bod 54 sa týkal „klasickej“ priamej zodpovednosti za „nariadenie, autorizovanie alebo povolenie“ spáchania vojnového zločinu alebo zločinu proti ľudskosti.

Bod 55 sa týkal zodpovednosti za „úmyselné (*deliberate*) alebo nedbanlivostné (*reckless*) nerešpektovanie (*disregard*) právnej povinnosti prijať primerané kroky na zabezpečenie dodržiavania a na zamedzenie porušovania pravidiel vojny.“

Tokijský tribunál tiež dospel k záveru, že zodpovedným za dodržiavanie pravidiel vojny nie sú len vojenský velitelia ale aj civilný aparát, najmä členovia vlády. Dokonca ich zodpovednosť za zabezpečenie dodržiavania bola v istom smere ešte prísnejšia, než v prípade vojenských veliteľov.

Tokijský tribunál vychádzal zo znenia štvrtého Haagskeho dohovoru z roku 1907, ktorý uvádza, že vojnoví zajatci sú „v moci nepriateľskej Vlády“ a že velitelia, resp. armády, majú konať „podľa inštrukcií ich Vlád.“

V tejto súvislosti obhajoba namietala, že ak Haagsky dohovor hovorí o vláde, mal by tento pojem mal vykladať ako synonymum pre „štát“ a nie ako pomenovanie pre skupinu jednotlivcov.³⁹

Členovia vlády mali podľa Tokijskému tribunálu povinnosť zakročiť, a ak to nespadá do ich kompetencií, tak mali informovať ostatných členov vlády a ak by nedošlo k náprave, tak mali rezignovať.⁴⁰ V terminológii Tokijskému tribunálu môžeme túto formu nazvať „kabinetnou zodpovednosťou“ (*cabinet responsibility*). Naopak, v prípade „veliteľskej zodpovednosti,“ išlo o zodpovednosť len za vlastných podriadených, a vojenský velitelia nemali právnu povinnosť zaoberať sa informáciami, ktoré sa netýkali ich podriadených jednotiek. Tokijský tribunál tak založil zodpovednosť za nekonanie, ktorá sa týkala aj „civilnej zložky štátu“, ktorá bola koncipovaná dokonca prísnejšia než v prípade tej vojenskej, ktorá bola trestne zodpovedaná tradičnejšie.

Vzhľadom k tomu, že vojnové zločiny a zločiny proti ľudskosti neboli ústredným bodom pre tvorcov Tokijského tribunálu, predpokladá sa, že bola prokuratúra tlačaná k tomu, aby túto časť obžaloby vtesnala čo do najkratšieho času. Z procesného hľadiska tak tribunál vyhovel jej žiadosti a prokurátori nečítali všetky dôkazné materiály. Na pojednávaní boli čítané len synopsy dôkazného materiálu. Ich dôkazná hodnota tým nemala utrpieť, nakoľko sa tieto dôkazy v úplnosti nachádzali v spise a tribunál rozhodoval aj na základe toho, čo nebolo prečítané na pojednávaní. Mohol tým však utrpieť výchovný aspekt trestného konania. Preto sa prokurátori rozhodli z času na čas čítať aj výňatky alebo celé texty dôkazov, ak tak uznali za vhodné. Týmto spôsobom prokuratúra dokázala skrátiť túto časť konania z predpokladaných dvanástich mesiacov na šesť týždňov.⁴¹

³⁸ Porovnaj RÖLING, B. V. A. – RÜTER, C. F.: (eds.): *The Tokyo Judgement: Volume I*. Amsterdam: University Press Amsterdam BV, 1977, s. xiv-xvi.

³⁹ KENZO, T.: *The Tokio Trials and International Law*. Tokio: Yuhikaku, 1948, s. 95.

⁴⁰ Tu obhajoba oponovala „ako môže minister pôdohospodárstva byť zodpovedným za agresívnu vojnu, ak ho ministri vojny a zahraničných vecí s ich omnoho väčším prehľadom (v týchto veciach, pozn. autora) presvedčia, že sa mýli.“ KENZO, T.: *The Tokio Trials and International Law*. Tokio: Yuhikaku, 1948, s. 103.

⁴¹ TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, s. 105-118.

Záver

Tokijský tribunál predstavoval významný míľnik v historickom vývoji trestnoprávnej zodpovednosti po druhej svetovej vojne. Odlíšenie medzi režimami Nemecka a Japonska je kľúčové a pri Tokijskom tribunále sa ukázalo, že japonské zločiny boli skôr výsledkom neefektívnej prevencie než vydávania rozkazov na ich páchanie.

Zločinecký režim Hitlerovského typu, ktorý aktívne smeruje k páchaniu zločinov nie je v skúsenosti medzinárodného spoločenstva tak bežný, ako zločiny vyplývajúce skôr z nedostatočného záujmu, ako tomu bolo pri japonskom režime. Tokijský tribunál tak môže byť vnímaný ako príklad, ktorý je lepšie aplikovateľným v súčasnom kontexte.

Rovnako dôležité je aj odlíšenie a zakotvenie dvoch foriem zodpovednosti nadriadeného, kabinetnej a veliteľskej, ktoré sú relevantné pre civilné a vojenské vedenie. Tokijský tribunál zdôraznil, že nielen vojenský, ale aj civilní predstavitelia nesú zodpovednosť za dodržiavanie medzinárodných záväzkov. Dokonca zodpovednosť civilných predstaviteľov bola formulovaná ešte striktnejšie.

V rámci trestnoprávnej zodpovednosti sa Tokijský tribunál stal prelomovým krokom v zakotvení zločinov proti ľudskosti ako novej kategórie zločinu, osobitne s ohľadom na sexuálne zločiny.

V neposlednom rade Tokijský tribunál, spolu s Norimberským tribunálom, implicitne rozhodli aj spor aj naturalizmu a pozitivizmu v prospech umierneného naturalizmu či minimálneho obsahu morálky v pozitívnom práve, čím ovplyvnili právne myslenie ďalších generácií právnikov.

Záverom je možné zhodnotiť, že aj napriek kritikám, ktoré sú spojené s viacerými aspektami uvedenými v článku, Tokijský tribunál poskytol dôležitý základ pre medzinárodnú trestnú spravodlivosť, ovplyvnil vývoj medzinárodného práva. Je možné konštatovať, že neprimerane nízka pozornosť, ktorá sa mu venuje, oproti Norimberskému tribunálu, je sčasti pochopiteľná, ale neodôvodnená.

Použité zdroje:

- CRYER, R. – BOISTER, N.: *The Tokyo International Military Tribunal - A Reappraisal*. New York: Oxford University Press, 2008, 376 s.
- DITTRICH, V. E. – LINGEN, K. – OSTEN, P. – MAKRAIOVÁ, J. (eds.): *the Tokyo Tribunal: Perspectives on Law, History and Memory*. Brussels: Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2020, 453 s.
- FUTAMURA, M.: *War Crimes Tribunals and Transitional Justice: The Tokyo Trial and the Nuremberg legacy*. London: Routledge, 2008, 228 s.
- CHENG, Z.: *A History of War Crimes Trials in Post 1945 Asia Pacific*. Shanghai: Shanghai Jiao Tong University Press, 2019, 358 s.
- KENZO, T.: *The Tokio Trials and International Law*. Tokio: Yuhikaku, 1948, 111 s.
- MINEAR, R. H. *Victors Justice: The Tokyo War Criminal Trial*. Michigan: Center for Japanese Studies, 2001, 256 s.
- NAKAZATO, N.: *Neonationalist mythology in Postwar Japan: Pal's Dissenting Judgement at the Tokyo War Crimes Tribunal*. Lanham: Lexington Books, 2016, 302 s.
- RÖLING, B. V. A. – RÜTER, C. F.: (eds.): *The Tokyo Judgement: Volume I*. Amsterdam: University Press Amsterdam BV, 1977, 478 s.

- TOTANI, Y.: *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II*. Cambridge: Harvard University Asia Center, 2008, 350 s